

Avguštin Malle



Dvojezične šole in pouk slovenščine ob koncu 19. stoletja na primeru Koroške s posebnim ozirom na razprave v koroškem deželnem zboru

V svoji prvi zakonodajni periodi je koroški deželni zbor na predlog poslanca Ferdinanda Steinerja (kurija mest in trgov, volilni okoliš Friesach, Althofen, Hüttenberg in Straßburg) razpravljal o problemu, ki je odločilno vplival na nadaljnji potek šolstva na južnem Koroškem. 1. decembra 1866 je imenovani poslanec predlagal, da naj deželni zbor prosi deželno vlado: "Zahteva občin za uvedbo pouka nemščine v šoli naj se s poudarkom uveljavi."¹ Za obravnavo predloga je bil izvoljen petčlanski komite, v katerem so bili sledeči poslanci: Ferdinand Steiner (kurija mest in trgov), dr. Josef Erwein (kurija veleposestva), Josef Mayer (kurija kmečkih občin: Celovec, Trg, Borovlje), Franz Stockert (veleposestniška kurija) in Leopold Nagel (trgovsko-obrtna zbornica). Po tej zahtevi so se zvrstile prošnje občin vse do obravnave predloga takole: 2. decembra 1866 je 14 občanov občine Žihpolje prosilo deželni svet, "da se na naši šoli uvede poleg slovenščine nemški jezik kot enakopraven učni jezik in sploh da se občini zagotovi odločilen vpliv na šolo".² Prošnjo občanov je deželnemu zboru predložil poslanec Steiner. Na deveti seji pa je poslanec Josef Mayer predal deželnemu zboru prošnji občin Poreče in Šmartin na Dholicu za uvedbo nemščine na tamkajšnjih šolah.³ Na naslednji seji (15. decembra 1866) je poslanec Josef Hueber (kurija veleposestva) predal peticijo občine Sveče za uvedbo izključno nemščine na šoli v Svečah in na bodoči šoli v Bistrici v Rožu.⁴ Zadnja v vrsti je bila prošnja občine Grabštanj.⁵ Peticijo je predal deželnemu zboru poslanec dr. Josef Janesch (kurija veleposestva). Podpisniki žihpoljske peticije so opozorili na svojo permanentno povezanost z Nemci in se sklicevali na ureditev v letih 1847 - 51, v katerih so se šolarji naučili "popolnoma nemško". Bolj zanimiva je utemeljitev občine Pokrče. Ta

občina se je sklicevala na bližino glavnega mesta ter na povezanost z dolino Gline in na bližnje tovarne. Menila je, da slovenski prebivalci sami želijo, da se skopo odmerjeni čas pouka koristno uporabi in da se uvede nemški učni jezik, ker je nemščina kulturni jezik, ki omogoča otrokom nadaljnjo izobrazbo, povezavo z inteligentnejšim delom prebivalstva in pripomore do moralne višine ter pospešuje materialno blaginjo. Občina je trdila, da otroci slovanskih staršev že od doma zadostno obvladajo svojo materinščino. Učenje tujega slovanskega narečja je označila kot izgubo časa. Sledilo je opozorilo, da je všolanih v šolo tudi 27 družin, ki ne obvladajo slovanskega narečja, medtem ko vsi prebivalci obvladajo nemščino. Tem izvajanjem se je vsebinsko priključila občina Šmartin na Dholicu, ki je še sporočila, da učitelj Lorenz Sereinig noče učiti v nemščini, kar da dela tudi učitelj v Porečah. V davčni občini Bistrica v Rožu so podpisniki peticije menili, da šolski neuspeh lahko pripisujejo izključno rabi "slovenske učne metode". Opozarjali so na industrijski značaj kraja ter menili, da je otrokom zagotovljena boljša bodočnost le z uvedbo nemškega učnega jezika. Vlagatelj peticije, ki sta jo podpisala župan, občinski odbor ter jo je podpisalo 115 posestnikov, je menil, da ni usoda otrok, da bi ostali v kraju, temveč da bodo iskali kruha pri vseh fužinah Koroške in tudi zunaj nje in da je za njihovo bodoče življenje nemščina neobhodno potrebna. Deželni zbor je vse prošnje obravnaval na zadnji seji zakonodajne periode 19. decembra 1866.⁶ Poročevalec je bil Josef Erwein. Povedal je, da so pri delu komiteja sodelovali trije strokovnjaki in deželni predsednik ter utemeljeval predlog. Ni več govoril o pouku nemščine v smislu Steinerjevega predloga temveč o nemščini kot učnem jeziku. Navedel je zahteve naštetih občin ter omenil, da se v številnih slovenskih občinah javlja odpor proti plačevanju doklad za šole, ker se ne uči v nemščini. Rekel je, da v Celovcu obiskuje nemške šole nad 200 otrok iz vseh slovenskih delov dežele. Potem je navedel

¹ Stenographische Protokolle des kärntnerischen Landtages (v nadaljnjem Protokoli), I. zakonodajna perioda, V. sesija, 4. seja, str. 26.

² n. o. m., 5. seja, str. 53n.

³ n. o. m., 9. seja, str. 143n.

⁴ n. o. m., 10. seja, str. 165n.

⁵ n. o. m., 11. seja, str. 197.

⁶ n. o. m., 12. seja, str. 224 - 240.

posebne vzroke, zakaj se Slovenec uči nemščine: "Več kot tisočletje je preživel v sosedskem prijateljstvu z Nemcem, z njim je delil usodo, v Nemcu je spoznal dobrega poštenega sosedo; zaradi potreb dnevnega življenja, po trgovini in prometu je v vsem in z vsem navezan na promet z Nemcem in tako je zaradi materialnih interesov prisiljen, da se nauči nemškega jezika.

Seveda pa so ti interesi in te potrebe obojestranske in zato se tudi Nemci pogosto učijo slovenski jezik, toda v razmerju obeh jezikov bo prednost na Koroškem vedno na strani nemščine in sicer preprosto zaradi tega, ker priučenje nemščine nudi Slovencu (dem Wenden) praviloma vsoto prednosti, ki se Nemcu z priučenjem slovensčine ne nudijo.

Slovenec na Koroškem noče, da mu je meja njegove občine - tudi meja sveta; to pa mu domala je brez znanja nemščine."

Govoril je o tem, da mora imeti velika država državni jezik; ni dopuščal dvoma, da je to lahko le nemščina, ki je jezik znanosti, jezik uprave, službeni jezik vojske in ki je gibalno prometa, industrije ter trgovine in obvlada vso srednjo Evropo. Slovenščini je pripisal mesto le še pri verouku, s pomočjo nemškega učnega jezika naj bi se slovenski otroci tam, kjer bi imeli možnost občevanja v nemščini tudi zunaj šole, naučili nemščine v dveh letih, ostali pa naj bi se nemščine naučili najkasneje v šestih letih. Poudarjal je, da nemški učni jezik želijo prav slovenske (vindiš) občine in svaril pred negativnimi posledicami, če njihovih želja ne bodo upoštevali. Poslanec Tschabuschnigg, prav tako iz vrst veleposestniške kurije, je polemiziral proti načelu, da naj bi bil učni jezik pri osnovnem pouku materinščina otrok, in zagovarjal načelo, da naj poteka v jeziku, ki ga otrok odnosno njegovi starši izberejo in da naj bi tozadevno imele odločilno besedo občine. Občine naj bi imele pravico izbire med deželnicima jezikoma. Dopuščal je, da na tak način ne bo možno ustreči željam manjšin, "toda povsod in predvsem v javnem življenju se morajo manjšine naučiti, da se podredijo odločitvi večine". Dotaknil se je pojavov asimilacije, govoril o vlogi duhovščine in vrednotil oba jezika. Poslanec Franc Novak, zastopnik kmečke kurije velikovškega okraja, je omenil zapostavljanje slovensčine v predmarčni dobi in govoril o slovenskem narodnem preporodu po marčni revoluciji, obžaloval, da se je nemščina izrinila iz slovenskih šol in zagovarjal univerzalni jezik. Slovensko prebivalstvo zaradi uporabe nemščine ne bi izgubilo narodnosti. "Slovenci Koroške ostanejo Slovani, četudi govorijo nemško, tako kot ostanejo Slovani Slovenci Istre in Dalmacije, tudi če govorijo italijansko in so si prisvojili italijansko kulturo," je povedal Novak. Drugi poslanec velikovškega okraja, izvo-

ljen v kmečki kuriji, Josef Schwab je skušal vzeti Slovencem strah pred germanizacijo in raznarodovanjem v primeru uvedbe nemščine. Na osnovi primerov in izkušenj je menil, da tisti, ki se učijo več jezikov, za svoj narod nikakor niso izgubljeni. Poslanec Josef Mayer se je zavzemal za ločitev cerkve in države ter za pravice občin v šolskih zadevah - pri imenovanju učiteljev in izbiri učnih predmetov. Kot virilist je krški škof Valentin Wiery naredil vtis, da bo ustregel volji večine. Poslanec Steiner, ki je vso debato sprožil, je poudarjal pomen nemščine za Slovence na Koroškem, nasprotoval načelu, da naj bi bil jezik v cerkvi tudi učni jezik v šoli, izpostavljal koristi znanja nemščine, se obrnil proti samovolji duhovnikov ter razpravljaval o nemščini kot svetovnem jeziku. Močno je kritiziral konkordat, zlasti pa dve odredbi ordinariata, ki sta po njegovi oceni protežirali slovensčino, in ju označil kot povzročiteljici ignorance in intolerance, kar da je privedlo do narodnostnih trenj v nekaterih občinah. Seveda ni pozabil omeniti, da sta oba naroda v deželi skozi stoletja v miru živela skupaj. Posebno je še poudaril potrebnost nemščine v primeru nadaljnega šolanja. Nazadnje je deželni zbor sprejel soglasen sklep, da je treba željam občin po možnosti ustreči. V tej zvezi je bil v deželnem zakoniku objavljen razglas, ki je urejal uporabo nemščine kot učnega jezika na ljudskih šolah slovenskih občin. Ta razglas je temeljil na odredbi državnega ministrstva z dne 29. junija 1865 in določal, da se mora verouk poučevati v slovensčini, ostale predmete da pa je treba v enaki meri poučevati v nemščini in slovensčini. Ministrstvo je bilo prepričano, da s tako ureditvijo namen ljudske šole kot versko-nravne vzgojne ustanove ni ogrožen, seveda pod pogojem, da učitelj v potrebni meri obvlada oba jezika.⁷

Razprava v koroškem deželnem zboru konec leta 1866 je že nakazala razvojno smer osnovnega šolstva na južnem Koroškem v naslednjih desetletjih. Nihče od poslancev se ni zavzel za slovenski učni jezik, slovenskega narodnega poslanca v celem 37 članskem zboru ni bilo. Podrejenost slovensčine je sledeči državni zakon o ljudskih šolah še okrepil. Izbiro učnega jezika je prepustil deželnemu odboru, v katerem koroški Slovenci nikoli niso mogli dobiti zagovornika svojih narodnih zahtev. Tako so vse peticije, zahteve ter sklepi slovenskih občin za večje upoštevanje slovensčine v ljudski šoli odnosno za uvedbo slovenskega učnega jezika, ki so se vrstile vse do pričetka prve svetovne vojne, ostajale neučinkovite. Okrajne in deželne oblasti so mojstrsko izigrale narodno zavedno in narodno indiferentno slovensko prebi-

⁷ Landesgesetz- und Verordnungsblatt für das Herzogthum Kärnten, leto 1867, str. 19n.

valstvo na Koroškem. V deželnem zboru so maloštevilni slovenski poslanci zaman zahtevali narodno enakopravnost na šolskem področju. Večina se je lahko zanašala, da bo proti slovenskim zahtevam nastopil ta ali oni poslanec, izvoljen tudi z glasovi s slovenskega etničnega ozemlja.

Slovenščina je našla prijazno mesto le na maloštevilnih ljudskih šolah na Koroškem. Zlasti je primanjkovalo narodno zavednega in jezikovno usposobljenega učiteljstva. Redki slovenski učitelji so zapuščali Koroško, njihov položaj pa je pogosto oteževalo tudi nerazumevanje koroških slovenskih politikov za njihove socialne in poklicne probleme. Razhajanja v političnih pogledih ne bi bila nepremostljiva, če jih ne bi načrtno in dosledno poglobljalo nemško nacionalistično časopisje in nekateri politiki nemške večine v deželi.

Prizadevanja zlasti koroških Slovencev za časa monarhije za večjo enakopravnost slovenščine, odnosno za slovenski učni jezik na osnovnih šolah je sintetično prikazal Peter Novak. Svoji razpravi je priobčil številne dokumente iz tega časa.⁸ Razpravo k tej tematiki je objavila tudi Maria Kurz.⁹ Omenili smo le dve razpravi zadnjih let, brez težav pa bi lahko našli še vrsto diplomskih nalog, ki obravnavajo zgodovino utrakvistične in zatem dvojezične osnovne šole na Koroškem.

Z nazivom "utrakvistična šola" smo se dotaknili pojma, ki ima za koroške Slovence izrazito negativen predznak. V strokovni literaturi najdemo pozitivne interpretacije pojma, v koroški inačici pa ima predvsem negativne. Za ministrstvo za uk je bil značaj utrakvizma ta, "da na neki šoli poučujejo posamezne predmete, pouk jezikov pri tem ni upoštevan, v enem, druge predmete pa v drugem učnem jeziku, ali pa da je učni jezik za en in isti predmet v posameznih razredih šole različen in da je taka ureditev obvezna za vse šolanje".¹⁰ Zgodovinar Gerald Stourzh ocenjuje, da so utrakvistične šole odprle vrata za poklicno in socialno napredovanje, "vendar so obenem povzročile močan vrtinec nacionalne asimilacije".¹¹ Utrakvizem je v svojih spominih negativno ocenil koroški slovenski politik Franc Petek: "Utrakvistična šola, kot se je razvila na Koroškem, nikoli ni imela namena, da bi gojila slovenščino in slovensko kulturo. Nikoli ni bila kaj drugega kot specifična oblika prehoda k nemški šoli. ... Nastala je preprosto zaradi tega, ker je bila zaradi jezikovnih razmer na

južnem Koroškem potrebna, kajti ljudje dejansko niso znali nemško. Posledica njenega obstoja je bila, da so se šole razlikovale od občine do občine. O utrakvistični šoli kot enotnem tipu na Koroškem pravzaprav ne moremo govoriti."¹² Glede položaja slovenščine na koroških šolah pravi Teodor Domej: "Načelo o materinščini kot učnem jeziku na Koroškem pravzaprav nikoli ni bilo uveljavljeno. Nemščina je tudi v slovenskem ali dvojezičnem delu Koroške vedno imela močno prevladujoče, včasih pa tudi izključno mesto. Šola je veljala za pomembno učilnico nemščine kot glavnega in prevladujočega jezika v družbenem življenju Koroške."¹³ Funkcijo tega šolskega tipa opisujeta zgodovinarja Haas in Stuhlpfarrer takole: "Suvereno uporabljen instrument za preprečitev nacionalne emancipacije koroških Slovencev je bila tako imenovana utrakvistična, se pravi dvojezična ljudska šola na Koroškem."¹⁴ Slovenski poslanci so v koroškem deželnem zboru večkrat govorili o gospodarski zaostalosti južne Koroške. Vzroke so videli v neenakomerni porazdelitvi deželnih sredstev na razne predele dežele, deloma tudi v neenakem subvencioniranju kmetijstva, predvsem pa v šolskem sistemu, ki je materinščino velikega dela koroškega prebivalstva odrival na skrajni rob in s tem zaviral njegov vsesplošni družbeni razvoj.

Ob pričetku zadnjih dveh desetletij monarhije odnosno okoli 1893 je bil osnovnošolski sistem, kot je bil na voljo koroškim Slovencem, že izoblikovan. Slovenščina je bila v najboljšem primeru učni jezik v prvem letu šolanja, ponekod še v drugem letu, na posameznih šolah pa so jo degradirali na stopnjo pomožnega jezika že v prvih mesecih šolanja slovenskih otrok. Od tretjega šolskega leta naprej so sicer obvezne slovenske tedenske ure obiskovali le redki šolarji. Kako so vplivale na šolski uspeh poletne šolske oprostitev, še ni raziskano. Na izrazito agrarnem področju južne Koroške v poletnih mesecih za otroke, stare 13 odnosno 14 let, ne moremo govoriti o nekem urejenem šolanju. V sodobni publicistiki najdemo tudi za slovenski del dežele polno zapisov, da so posestniki svoje otroke pošiljali v šolo, za otroke poslov pa pridno izposlovali oprostitev od pouka in jih potem izkoriščali kot brezplačno delovno silo. To izkoriščanje so po prvi vojni v koroškem deželnem zboru bičali zlasti socialni demokrati in končno dosegli prepoved vsake vrste oprostitev od pouka.

Preden se lotimo šolskih razprav v koroškem deželnem zboru v zadnjih dveh desetletjih obstoja

⁸ Peter Novak, *Schulgesetzgebung und Minderheiten, dissertacija*, Gradec 1990.

⁹ Maria Kurz, *Zur Lage der Slowenen in Kärnten. Der Streit um die Volksschule in Kärnten 1867 - 1914 (= Das Kärntner Landesarchiv Bd. 17)*, Klagenfurt 1990.

¹⁰ cit. po P. Novak, str. 149.

¹¹ Gerald Stourzh, *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs*, Wien 1985, str. 178.

¹² Franc Petek, *Iz mojih spominov*, Ljubljana - Borovlje 1979, str. 143 in 148.

¹³ Teodor Domej, v: *Unesco Glasnik, The Unesco Courier*, Ljubljana, št. 1/1994, str. 50.

¹⁴ Hanns Haas, *Karl Stuhlpfarrer, Österreich und seine Slowenen*, Wien, str. 15.

monarhije, pogledjmo kako je odmeval med Slovenci na Koroškem boj za slovenske vzporednice na celjski gimnaziji. Koroški slovenski list "Mir" je boj za slovenske paralelke v Celju pozorno spremljal. Vesti o tem je prinašal v rubrikah Politični pregled, Novičar in Glasovi nasprotnikov. Tako je 28. februarja 1894 poročal, da je na celjskih latinskih šolah vpisanih 238 slovenskih in 127 nemških dijakov ter spraševal: "Kdaj bodo vendar v Celju napravili slovenske paralelke?"¹⁵ Ko je list "Kärntner Nachrichten" negativno pisal o slovenskih paralelkah v Celju, ga je "Mir" zavračal z ugotovitvijo, da se za slovenske paralelke v Celju borijo Slovenci že leta, in naj sedi v poračunskem odseku katerikoli Slovenec, vsak se bo moral potegovati zanje, "ker mu mora znano biti, da je to nujno potrebno in da to zahteva celi slovenski narod".¹⁶ Ob priložnosti proračunske debate je list hudo kritiziral tudi govor ministra Madejskega. Ministru je očital, da zagovarja teorijo o superiornih in inferiornih narodih. Poročal je tudi o številnih shodih, ki so jih prirejali nemški nacionalci na Koroškem in na katerih so sprejemali gostobesedne resolucije proti ustanovitvi slovenskih vzporednic. Tak shod je potekal tudi v Velikovcu.¹⁷ Ko je finančni minister v državnem zboru predložil proračun, je "Mir" zapisal, da je zavoljo slovenske gimnazije v Celju še zmeraj dosti prepira. Vedel je povedati, da bodo nemški liberalci glasovali proti in, da to zadržanje ostro kritizirajo poljski listi. Povzel je tudi poročila listov iz "rajha", ki so poročali o tem, "da se je iz take muhe, kakor je spodnja gimnazija cel slon naredil, kterega se bojijo vse stranke".¹⁸ Med drugim je list poročal tudi o shodu katoliško-političnega društva v Konjicah, na katerem je govoril poslanec Robič. Zborovalci so izrekli zaupnico poslancema Vošnjaku in Robiču in njima naročili, naj izstopita iz koalicije, če se ne dovolijo slovenske paralelke.¹⁹ Poročal je tudi, da se slovenske občine pridno potegujejo za slovensko gimnazijo v Celju in po pisanju vladnega "Fremdenblatta" sklepal, da bodo Slovenci to gimnazijo tudi dobili. Obenem je povzel novejša poročila in na njihovi osnovi sklepal, da take gimnazije ne bo. V takem primeru pa naj bi slovenski poslanci zapustili vladno koalicijo.²⁰ Sredi julija 1895 je "Mir" zapisal, da je med nemškimi liberalci in nacionalci veliko "javkanje in tugovanje". Vzrok je videl v tem, da je državni zbor s 173 glasovi proti 143 potrdil, da se ustanovi spodnja slovensko-nemška gimnazija v Celju. Zapisal je, da se je za slovensko pravico toplo

potegnil katoliški nemški kmečki poslanec Kaltenegger, ki so ga nemški liberalci in nacionalci grdo zmerjali. S Slovenci so glasovali nemški konservativci, Mladočehi, Poljaki in Rusini, je zapisal "Mir" in ob tej priložnosti izrazil upanje, da bo ostala večina, ki se je pri tej priložnosti pokazala, vedno skupaj, pa bo šlo vse bolje.²¹ Že pri izvolitvi državnega poslanca za volilni okraj Šmohor - Spittal 28. avgusta 1894, pri kateri je s slovensko pomočjo zmagal krščansko socialni kandidat Johann Peitler iz Rennwega, je "Mir" zapisal, da Slovenci pričakujejo, da jim bo poslanec pravičen in naklonjen v važnih vprašanjih.²² Peitler je v državnem zboru z drugimi konservativci glasoval za slovensko-nemško spodnjo gimnazijo v Celju. S tem si je nakopal hudo sovraštvo nemških liberalcev in nacionalcev. Liberalne občine na Koroškem so mu pošiljale "grda pisma", nezaupnice in nemško liberalno časopisje ga je ostro napadalo. Seveda je slovenski list branil nemškega konservativnega poslanca in svoje bralce ob tej priložnosti obvestil tudi o narodnostnih razmerah v Celju in o narodnostnih razmerah na tamkajšnji gimnaziji.²³ Nekatero slovensko občino na Koroškem pa so naslovile zahvalo na vse poslance, ki so glasovali v državnem zboru za slovenske paralelke.²⁴ Koroška poslanca Franz Kirschner in Karl Ghon sta v državnem zboru glasovala proti paralelkam, s tem sta pa po "Mirovi" oceni pokazala svoje zagrizeno sovraštvo proti vsem, kar je slovenskega. Poslanca Rainer in Moro, ki sta bila izvoljena od Nemcev, sta pokazala po pisanju "Mira" manj sovraštva do Slovencev, ker sta se glasovanja vzdržala.²⁵ Po odločitvi je list pisal o velikem veselju po vsej savinjski dolini, ko se je zvedelo, da je v državnem zboru potrjena slovenska gimnazija v Celju.²⁶ V edinem daljšem uvodniku k tem vprašanjem je "Mir" zapisal, da nasprotniki ne bi mogli huje kričati niti ne v primeru ustanovitve slovenskega vseučilišča. Pozitivno odločitev je označil kot tolažbo za Slovence in povedal, da sme celjska zmaga Slovence navdajati z veseljem, nikakor pa se z njo ne morejo zadovoljiti. V tej zvezi je pisal o nadaljnjem šolskem boju za srednje šole na Tržaškem in Goriškem ter o potrebnih strokovnih šolah na Slovenskem in o osnovnih šolah na narodni podlagi na Koroškem.²⁷ Konec avgusta 1895 je "Mir" poročal, da bodo 1. razred v Celju odprli že jeseni.²⁸ Svoje bralce je informiral tudi o prizadevanjih Nemcev, da v Celju postavijo dijaški dom, obrtno društvo in nemški

15 Mir XIII/1894, št. 6, str. 29n.

16 n. o. m., št. 9, str. 42.

17 n. o. m., št. 15, str. 73 in št. 16, str. 77n.

18 n. o. m., št. 30, str. 143.

19 n. o. m., št. 33, str. 156.

20 Mir XIV/1895, št. 8, str. 40.

21 n. o. m., št. 20, str. 91.

22 Mir XIII/1894, št. 24, str. 111.

23 Mir XIV/1895, št. 22, str. 99.

24 n. o. m.

25 n. o. m., št. 21, str. 95.

26 n. o. m.

27 n. o. m., št. 22, str. 97.

28 n. o. m., št. 24., str. 108.

dom.²⁹ Izrazil je upanje, da bodo savinjski rodoljubi v Celju ustanovili svoj dijaški dom in tako zaščitili slovenske dijake.³⁰ Otto Steinwender je skušal za nemški dijaški dom v Celju izposlovati v koroškem deželnem zboru posebno subvencijo.³¹ Finančni odbor je prošnjo obravnaval in poročevalec odbora je deželnemu zboru predlagal, da zbor dodelitev subvencije odkloni z utemeljitvijo, da podpira samo deželane. Steinwender je sicer skušal s ponovnim posegom revidirati mnenje odbora in poslancev, vendar ni uspel. Konec septembra 1895 je "Mir" poročal, da je bilo v prvi razred slovenske gimnazije v Celju sprejetih 89 učencev, v prvi razred nemške gimnazije pa 67, obenem pa da je bil opuščen pripravljalni razred, ker se je za njega prijavilo samo 6 učencev.³² List je poročal tudi o tem, da se morajo vsi sprejeti slovenski učenci stiskati v eni sami sobi, medtem ko se je razred na nemški gimnaziji delil v paralelki. Povedal je tudi to, da so se poslanci pritožili, vendar pa niso nič dosegli.³³ Sedaj pa se povrnimo h glavni temi našega razmišljanja.

Kljub slabim izgledom, da bi kar koli izboljšali - razmerje političnih sil je bilo jasno in zadošljivo - so slovenski poslanci tudi v zadnjih dveh desetletjih obstoja monarhije v koroškem deželnem zboru stalno govorili tudi o "šolskih ranah" slovenskega prebivalstva. Priložnost za posege so jim nudile v prvi vrsti generalne in specialne razprave ob sprejemanju vsakoletnega deželnega proračuna. Kar uvodoma lahko povemo, da so slovenski poslanci zelo redko glasovali za postavko o šolskih izdatkih, medtem ko so pogosteje glasovali za druge postavke deželnega proračuna. V primerih, da so odklonili celoten proračun ali pa le posamezne njegove postavke, so pogosto kot edini vzrok navedli nezadovoljivo stanje na šolskem področju.

Razprava o deželnem proračunu za leto 1894 je poslancu Francu Muriju nudila priložnost, da je utemeljil odklonitev postavke za šolstvo. Izjavil je, da šola v slovenskih krajih Koroške še ni deležna tiste pozornosti, ki ji po zakonu pripada ter nadaljeval, da se bodo Slovenci trudili, da bodo na postavnih poti končno dosegli svojo pravico.³⁴

Pri debati o deželnem proračunu za leto 1895 se je pri generalni razpravi oglašil k besedi glede šolstva Gregor Einspieler. Rekel je, da slovenska poslanca iz znanih razlogov ne moreta glasovati za proračun in za priznanje ter zahvalo deželnemu šolskemu svetu; zahteval je verske ter narodne

šole na podlagi člena XIX državnega temeljnega zakona in po načelih zdrave pedagogike. Povprašal je po usodi slovenskih peticij glede slovenskega učnega jezika, povedal, da poučujejo na utrakvističnih šolah učitelji brez znanja slovensčine in se zavzel za slovensčino kot obvezen predmet na celovškem učiteljsku. Za zaključek pa je rekel: "Tendenco takega ravnanja in trenutne jezikovne ureditve šole je očitno sistematično raznarodovanje slovenskega ljudstva po šoli, proti kateremu bomo mi vselej protestirali, tako dolgo, dokler ne bodo izvedene zaželjene spremembe."³⁵

K besedi se je oglašil tudi škof Josef Kahn.³⁶ Zavzel se je za konfesionalno šolo ter zagovarjal delo katehetov, ki da v ogromni večini v redu opravljajo verouk. Glede nacionalne problematike pa je dejal, da se mora najti modus, ki bo zadovoljil narode, poudaril načelo, da je prvi pouk možen le na osnovi materinščine in rekel, da Slovenci vendar ne odklanjajo, da bi se učili nemščine. Sam je ugotovil, da se je premalo posvetil drugemu deželnemu jeziku. Ker je Otto Steinwender očital duhovnikom, da zaradi politične agitacije ne opravljajo svojih dolžnosti in da pri agitaciji za klerikalno stranko hujskajo, ga je škof zavrnil in rekel, da je vsakemu prosto, da izrazi svoje mišljenje. Poslanec Jakob Plawetz³⁷ je v tej zvezi omenjal občinske volitve v velikovškem okraju in agitacijo duhovnikov ob tej priložnosti. Spraševal je, ali duhovniki nimajo drugega dela, kot tega, da se vozijo naokoli in agitirajo. V interesu miru in vere bi si tudi duhovniki morali prizadevati za disciplino. K besedi se je oglašil še Franc Muri³⁸ in ugotovil, da so posebno nekateri gospodje v visoki zbornici zelo nestrpni do Slovencev in do njihovih predstavnikov v hiši. Rekel je, da Slovenci vendar niso brezpravna, priseljena banda: "Zahtevamo iste pravice, ki jih naši nemški sodeželani v deželi takorekoč samoumevno uživajo." Slovenska duhovščina da je osovražena zato, ker pač vodi ljudstvo. V obratnem primeru bi imeli nasprotniki s Slovenci lahek popravek. Deželni šolski nadzornik Josef Gobanz³⁹ se je ponovno skliceval na ljudsko voljo ter povedal: "Če namreč pristanemo na princip, da se naj na šolah uči in poučuje tudi v nemščini, so po zakonu poklicane edinole šolske oblasti, da izvedejo nadaljnje ukrepe in ugotovijo, kako naj se to izvede in ne vsakdo, ki misli, da je v šolskih zadevah najbolj modro njegovo mnenje."

Leta 1896 je o šolski postavki deželnega pro-

²⁹ n. o. m., št. 22, str. 99.

³⁰ n. o. m., št. 25, str. 111.

³¹ Protokoli, VII. zakonodajna perioda, 6. sesija, 21. in 24. seja, str. 451 in 432n.

³² Mir XIV/1895, št. 27, str. 119.

³³ Mir, št. 31, str. 115.

³⁴ Protokoli, VII. zakonodajna perioda, IV. sesija, 14. seja, str. 347.

³⁵ n. o. m., V. sesija, 14. seja, str. 236n.

³⁶ n. o. m., str. 244-246.

³⁷ n. o. m., str. 247n.

³⁸ n. o. m., str. 248n.

³⁹ n. o. m., str. 249.

računa prvič poročal Otto Steinwender⁴⁰. Einspieler⁴¹ je povedal, da ne misli razburjati duhov, da pa bosta z Murijem zavrnila predlog in da pri šolskem vprašanju zagovarjata ista stališča kot zadnja leta. Šola naj ne bi bila jezikovna vadnica, temveč vzgojna ustanova, in podlaga vsake vzgoje je verska šola. Kritiziral je tudi jezikovno ureditev šol, ki da se ni spremenila v ničemer. Zanikal je, da bi imeli Slovenci ljudske šole, kajti "ljudske šole brez materinščine si ne moremo zamišljati".

Škof Josef Kahn⁴² je želel, da "naj bi že bil končno mir v naši deželi in našel se bo vendar način, s pomočjo katerega bo mir možno zagotoviti." Zavzel se je za učenje slovenščine ter za slovenski učni jezik "v tem ali drugem predmetu".

Pri proračunski debati leta 1897 so se pri postavitvi deželnega šolskega fonda oglasili k besedi vsi trije slovenski poslanci. Franc Muri⁴³ je povedal, da slovenski poslanci ne morejo glasovati za predlog finančnega odbora, ker šole v slovenskih delih dežele ne odgovarjajo potrebam, utrakvistične šole pa je označil kot nemške učne ustanove. Zahteval je ljudske šole s slovenskim učnim jezikom in z nemščino kot predmetom na višjih stopnjah. Deželni predsednik Schmidt-Zabierow⁴⁴ mu je odvrnil, da je šolska oblast povsod tam, kjer so občine to zahtevale, vpeljala slovenske šole, konkretno v Šentjakobu v Rožu, na Jezerskem, v Globasnici in v Šmihelu. Zagovarjal pa je tudi ureditev ostalih šol in menil, da je na Koroškem slovensko prebivalstvo pogosto navezano na nemščino in da šole odgovarjajo potrebam. Škof Josef Kahn⁴⁵ je zagovarjal začetni pouk v slovenščini in nedoločeno menil, da naj se mu potem pridruži nemški, vendar je tudi predlagal, da se slovenski učni jezik ohrani pri nekaterih predmetih skozi vse razrede. Odločno se je zavzel za ponovno uvedbo verske šole. Na to zahtevo je navezal Franc Grafenauer,⁴⁶ ki je menil, da so šole sicer boljše kot v starih časih, in nadaljeval: "Ljudje so pametnejši, pa vendar ne boljši. Zakaj? Prvič, ker je v naših šolah premalo verouka." Zahteval je, da naj celotni pouk sloni na krščanskem duhu, govoril je proti osemletni šoli. Namesto nje je zahteval šestletno z odpravo vseh oprostitev v poletnih mesecih ter uvedbo štiriletne nadaljevalne nedeljske šole; zavzel se je tudi za delno pravico fizičnega kaznovanja učencev. Pridružil se je torej konzervativnim nazorom kneza Lichtensteina odnosno konservativnih krogov v monarhiji. Ta na-

čela je z določenimi modifikacijami zagovarjal vso zakonodajno dobo. Glede učiteljev pa je poudaril: "Gotovo cenimo učitelje. Ni tako, kot se nam očita, da bi bili sovražni učiteljem ali celo šoli. Zahtevamo le, da vsak učitelj opravlja svojo službo in da se ne vmešava v nič drugega, kar ga ne briga. Kar pa zadeva nacionalno stališče, moram povedati, da se za učenje našega slovenskega jezika dejansko premalo stori." V imenu Slovencev se je zavzel za izobraževanje otrok v obeh jezikih, pri čemer naj bi nemščino učili na osnovi materinščine. Gregor Einspieler⁴⁷ je spomnil deželnega predsednika, da se je šentjakobska občina morala trinajst let potegovati za realizacijo slovenske šole. Preciziral je slovenske želje z zahtevo, "da mora biti na šolah, ki so namenjene slovenski mladini, tudi na višjih razredih materinščina osnova pouka"; za izobraževanje slovenskih učiteljev je predlagal posebne štipendije.

Franc Grafenauer⁴⁸ je pri proračunski razpravi leta 1898 v svojem govoru najprej zavračal trditve o superiornosti nemške kulture, menil, da slovenski poslanci ne zahtevajo slovanske Avstrije, pač pa enakopravnost, ter skušal pomiriti tudi poslanca Lemischa z zagotovitvijo: "Da bi Slovenci za Koroško zahtevali enake jezikovne odredbe, kot so bile objavljene za Češko, nam ne pride na misel." Nacionalna prizadevanja omejujejo Slovenci na svoj del dežele in v tem delu zahtevajo tudi nacionalne pravice. Josef Luggin⁴⁹ je s svojimi izvajanjem vnesel v razpravo nov aspekt. V jezikovnih naredbah je videl federalistična prizadevanja in taka je zavračal. Ni toliko važno, da človek doseže pravico v materinščini, važno mu je bilo le to, da pravico doseže. Gregor Einspieler⁵⁰ je izkoristil priložnost in v deželnem zboru podal kratko vsebino resolucij občnega zbora Katoliškega političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem, ki so se nanašale na splošno enakopravnost koroških Slovencev; tako je indirektno odgovoril Lemischu s tem, da je slovenske narodne zahteve teritorialno in personalno točno opredelil. Seveda je na koncu večina deželnega zbora sprejela tudi predlagani protest proti vladnim jezikovnim naredbam na Češkem.

Šolska razprava je dalje potekala v znamenju nameščanja stalnih okrajnih šolskih nadzornikov, pomembnega povišanja šolske postavke zaradi povišanja števila razredov ter šol in zavračanja čeških jezikovnih odredb. Poslanec Karl Ghon⁵¹ je opozoril tudi na slabo zdravstveno stanje šoloobveznih otrok in predlagal, da bi otrokom med poldanskim

40 n. o. m., VI. sesija, 22. seja, str. 495 - 498.

41 n. o. m., str. 498n.

42 n. o. m., str. 500.

43 Protokoli, VIII. zakonodajna perioda, I. sesija, 22. seja, str. 486.

44 n. o. m., str. 486n.

45 n. o. m., str. 487.

46 n. o. m., str. 487 - 489.

47 n. o. m., str. 493.

48 n. o. m., II. sesija, 16. seja, str. 384 - 386.

49 n. o. m., str. 386n.

50 n. o. m., str. 388n.

51 n. o. m., 19. seja, str. 436.

odmorom povsod nudili toplo juho. Franc Grafenauer⁵² je, kot so to počeli slovenski poslanci vsa leta poprej, povedal, da slovenski poslanci odklanjajo postavko proračuna zaradi nezadovoljive ureditve šol za koroške Slovence. Govoril je proti obstoječemu sistemu in menil, da o tem med Nemci in Slovenci ni dvojnega mnenja, temveč da koroško ljudstvo vidi, da sistem osnovne šole na Koroškem nujno potrebuje spremembe. Zahteval je, da se v šolski sistem vnese več verskega duha, ponovno se je obregnil ob osemletno šolsko obveznost, ponovil zahtevo po šestletni šolski obveznosti z izključitvijo vsakega dispenza v poletnih mesecih ter zahteval štiriletno nedeljsko šolo. Nato je prešel na narodne zahteve koroških Slovencev na šolskem področju, priznal, da je znanje nemščine za Slovence na Koroškem eksistenčnega pomena, ter menil, da ni nobenega pametnega Slovenca na Koroškem, ki bi rekel, da ne mara in ne rabi nemščine. Vsi se strinjajo, da morajo biti njihovi otroci deležni tudi pouka v drugem deželnem jeziku. Vprašanje je le, po kateri poti naj se to zgodi: "Zahtevamo najprej znanje materinščine in na podlagi te pouk v nemščini." Kritiziral je pomanjkanje slovenskih učbenikov, spraševal, kaj dobijo slovenski učitelji za to, da napravijo več kot nemški, glede na zatečeno stanje pa je vprašal, ali koroški Slovenci ne živijo v avstrijski Turčiji.

Novi deželni šolski nadzornik Josef Palla⁵³ je branil 84 utrakvističnih šol; označil jih je za zgledne tako kot poseben tip kot tudi glede njihovega uspeha. Zanimivo je, da je glede uspeha razlikoval med utrakvističnimi šolami velikovškega in celovškega okraja. Razliko v uspehu je pripisoval različnim metodološkima pristopoma pri poučevanju. V velikovškem okraju so učitelji sledili metodi prevajanja, medtem ko so v celovškem uporabljali govorno metodo, ki je bila po oceni nadzornika mnogo uspešnejša. Če bi hoteli zadovoljiti zahteve Slovencev, bi na Koroškem morali namestiti 170 učiteljev s popolnim znanjem slovenščine, je izračunal Palla. Ocenil pa je, da na Koroškem ni 100 učiteljev, ki bi slovenski jezik popolnoma obvladali, ter povedal: "Z največjo težavo smo uspeli zasesti enorazredne utrakvistične šole s slovenskimi učitelji; na dvo- in trozrednih se moramo zadovoljiti s tem, da vsaj v prvi razred spravimo slovenščine zmožnega učitelja. V drugem in tretjem razredu to ni več mogoče, ker takih učiteljev pač ni."

Leta 1899 je poslanec Franc Muri⁵⁴ spomnil svoje poslanske tovariše na osnovna pedagoška načela, da mora pouk potekati v materinščini otrok in da morajo učitelji jezik popolnoma obvladati.

Pristavil je, da v slovenskih delih dežele poteka pouk pogosto v jeziku, ki je otrokom popolnoma tuj. Konkretno je imenoval šoli v Železni Kapli in v Podljubelju. Potem je kritiziral fakultativnost slovenskih ur ter zaključil: "Prihajam do prepričanja, da merodajnim dejavnikom ni do tega, da bi slovenskemu prebivalstvu posredovali izobrazbo, temveč le do tega, da se slovensko prebivalstvo kakor mogoče hitro germanizira."

Leta 1900 je poslanec Gregor Einspieler⁵⁵ ugotovil, da stara ureditev osnovne šole obstaja naprej. 80 utrakvističnih šol je urejenih na način, da so praktično nemške. Na teh šolah so nameščeni učitelji, ki v večini ne obvladajo slovenščine. Nov aspekt je Einspieler vnesel v razpravo, ko je obrnil dolgoletna izvajanja poslancev večine in povedal, da je za dvig narodnega gospodarstva potrebna izobrazba v materinščini.

V svojem odgovoru na izvajanja raznih poslancev večine je slovenski poslanec Grafenauer⁵⁶ najprej polemiziral proti telovadbi in risanju na osnovnih šolah podeželja in nato spomnil poslanca Matevža Orascha, da Slovenci ne zahtevajo ne slovenskih in ne nemških šol, temveč da želijo v prvih treh letih kot učni jezik slovenščino, v naslednjih letih pa naj bi se oba jezika poučevala obvezno. Osnovne šole naj bi bolj poglobile posredovanja osnovnih veščin. Govoril je tudi o nujnosti primernih učbenikov ter popravil svoje napačne izjave, češ da so slovenski učitelji klečplazcii.

Pri proračunski razpravi leta 1902 je Gregor Einspieler⁵⁷ najprej citiral iz letnega poročila deželnega šolskega sveta za Koroško. To je poročalo, da na Koroškem delujejo štiri ljudske šole s slovenskim učnim jezikom in da obstoja 83 utrakvističnih ljudskih šol. O zadnjih je poslanec menil, da so utrakvistične le po imenu, v resnici pa so to nemške šole. Glavni namen ljudskih šol je nраво-verska vzgoja otrok, za utrakvistične pa je spet ugotovil, da skrbijo predvsem za učenje nemščine in zato niso šole z materinščino, ampak tujejezične šole. Na osnovi ocene Preschernovega Abecednika je dokazoval marginalno vrednost slovenščine na teh šolah ter sumarično povedal: "Od leta 1868 je šolskim oblastem uspelo, da so z zlorabo želje prebivalstva po priučenju nemščine dale šolam sedanjo obliko, ki v začetku pravzaprav ni bila načrtovana, pri čemer ne gre toliko za priučenje nemščine, temveč gredo stremjenja bolj v smer, da se pri otrocih uveljavi nemščina kot pogovorni jezik." Ostreje je govoril poslanec Grafenauer,⁵⁸ ki je menil, da je za slovenske otroke na

55 n. o. m., IV. sesija, 28. seja, str. 690n.

56 n. o. m., str. 700 - 703.

57 n. o. m., VI. sesija, 29. seja, str. 666n.

58 n. o. m., str. 667 - 675.

52 n. o. m., str. 438 - 444.

53 n. o. m., str. 450 - 453.

54 n. o. m., III. sesija, 11. seja, str. 193n.

Koroškem šola kraj, kjer se šest let mučijo. Proti izdatkom za osnovno šolo ne bi imel nič, če bi bile utrakvistične šole dejansko tako urejene. Prvič se je dokaj nekvalificirano lotil tudi učiteljstva, o katerem je menil, da ima preveč prostega časa, negativno pa je ocenil tudi uspehe nadaljevalne šole. Zelo preprosto je menil, da bi polovico socialnih vprašanj rešili, če bi ljudstvu posredovali vero. Glede jezikovne ureditve utrakvističnih šol pa je menil, da so razlike med mnenji koroških Slovencev in večino samo v tem, v kakšni obliki naj bi se Slovincem posredovalo znanje nemščine. Proti nemščini na šolah ni govoril. Zavračal je "ljudsko modrost", da slovenski otroci slovenščino itak že prinesejo od doma in spraševal, čemu potem Nemci potrebujejo v šolah toliko nemščine. Ponovil je predlog, da naj bi se nemščina posredovala slovenskim otrokom na osnovi utrjene materinščine; zaradi tega je zahteval, da se intenzivira in razširi pouk slovenščine na osnovnih šolah. Kritično je ocenil 46 strani slovenskega besedila Preschernovega Abecednika ter veliko število abeced, ki se jih morajo začetniki v prvem šolskem letu naučiti. V imenu slovenske stranke je zahteval, da se v prvih treh letih poučuje na osnovnih šolah v slovenščini. Zelo ostro je ocenil delovanje bivšega ravnatelja celovškega učiteljskega Knapitscha o katerem je menil, da je bila njegova upokojitev za deželo "dobro delo". Glede pomanjkanja slovenskih učiteljev je pripisal krivdo učiteljsku ter dejavnikom, ki take zavode vodijo. Menil je da starši niso krivi za tako stanje. Naznanil je, da bodo Slovenci sami nekaj ukrenili proti temu pomanjkanju, potem pa se bo kmalu videlo, ali je bilo to pomanjkanje umetno ali pa je bilo izraz dejanskih razmer. V tej zvezi je naznanil pričetek delovanja društva "Učiteljski dom". Menil je tudi, da slovenski otroci sicer berejo nemške tekste, da jih pa potem ne razumejo in jih tudi ne znajo obnoviti, ker vsebine ne zapopadejo. Tega pa je kriv ves sistem utrakvistične šole. Navedel je tudi zapostavljanje slovenske literature v šolskih knjižnicah, saj niso nikjer imele slovenskih knjig. O nazornem pouku, ki so ga šolske oblasti zelo pospeševale zlasti na utrakvističnih šolah pa je bil mnenja, da je ta prvi korak k ponemčevanju otrok.

V poteku osme zakonodajne periode koroškega deželnega zbora se je v nastopih slovenskih, pa tudi nekaterih nemških konservativnih poslancev pokazalo, da opozicija v koroškem deželnem zboru ne gradi na neki solidni in strogi politični organizaciji. Pa tudi med poslanci večine je prihajalo do nesoglasij oziroma različnih pogledov. Te pomanjkljivosti so bile pri enih in drugih najvidnejše v dolgotrajnih razpravah o volilni reformi. Slovenski poslanci so stalno oponirali tudi sistemu osnovne šole v slovenskih delih dežele.

V tej zakonodajni periodi je poslanec kmečke kurije Franz Kirschner predložil deželnemu zboru osnutek volilne reforme, ki so ga podprli tudi slovenski poslanci. Osnutek je predvideval večje število poslancev kmečke kurije, pač v soglasju s številom kmečkega prebivalstva in njegove dejanske davčne moči. Slovenski in tudi nekateri poslanci večine so to priložnost izkoristili in hoteli uveljaviti narodnostno homogenejšo volilno okraje. Razprave, ki so potekale ob osnutku volilne reforme, dopuščajo kratek pogled na nadaljnji delokrog slovenskih poslancev v koroškem deželnem zboru. Prikazujejo tudi večinsko odklonilno stališče poslancev večine do enakopravnjšega položaja slovenskega prebivalstva. Poslanci večine, tudi tisti, ki so želeli biti najradikalnejši, pa so vsebinsko oklestili predlog volilne reforme in ga praktično zreducirali na najmanjši možni minimum. Pri tem se je zlasti Otto Steinwender trudil, da bi obveljala za slovensko stranko slaba razdelitev volilnih okolišev v kmečki in splošni kuriji, torej v kurijah, kjer so Slovenci sploh lahko upali na kak uspeh. V veleposestniški kuriji Slovenci nikoli niso imeli iskric upanja na mandat, drugače je bilo to v mestni kuriji, kjer so se skušali v začetku sedemdesetih let devetnajstega stoletja uveljaviti slovenski liberalci. Nekaj časa je bil član deželnega zbora Franc Novak, izvoljen v mestni kuriji v Velikovcu, Pliberku in Železni Kapli. Nekateri poslanci so ga šteli za pol slovenskega poslanca. Čeprav v deželnem zboru ni nikoli ugovarjal narodnim zahtevam koroških Slovencev, pa se tudi ni nikdar zavzemal zanje. Strpno se je do slovenskih poslancev in njihovih zahtev vedel tudi poslanec Josef Luggin, dolgo časa prav tako poslanec mestne kurije, izvoljen v Velikovcu, Pliberku in Železni Kapli. Tudi kot poslanec veleposestva te svoje linije ni opustil, čeprav nikoli ni dopustil dvoma, da je nemško narodno in centralistično usmerjen in da kot tak nastopa proti vsem pojavom, ki bi utegnili oslabilo moč države. Med take ukrepe je prišteval tudi jezikovne uredbe, zato se je izrazil proti jezikovni enakopravnosti na Koroškem. Poslanec Plawetz, ki je bil izvoljen po odhodu Luggina v istem volilnem okolišu, pa je ponovno vehementno nastopil proti slovenskim narodnim zahtevam, kot so jih v osmi zakonodajni dobi izrazili v deželnem zboru Gregor Einspieler, Franc Grafenauer in Franc Muri. V tej periodi je svoje stališče do slovenskega narodnega gibanja v deželi izoblikoval tudi Arthur Lemisch. V začetku zakonodajne periode je uveljavil letne podpore Südmarki, posredno pa tudi nemškemu Schulvereinu in južnoavstrijskemu Turnvereinu. Višina letnih slovenskega poslanca Murija ni razburila, pač pa je stavil vprašanje po načelni upravičenosti takih podpor s strani dvojezične dežele. Neko-

ordinirano delo slovenskih poslancev so opazili tudi poslanci večine in to izkoristili pri razpravah o volilni reformi. Zanimivo je, da je Arthur Lemisch ob tej priložnosti predlagal za splošno kurijo nacionalno zaokrožene volilne okoliše, seveda v prepričanju, da tudi v slovenskem ne bo izvoljen narodno zaveden poslanec. Na primeru teh razprav tudi lahko rečemo, da poslanec Franc Muri ni pravilno ocenil razpoloženja med poslanci večine in tudi ne javnega razpoloženja, ki se je nagibalo k uveljavitvi splošne, enake in tajne volilne pravice. Na osnovi njegovih posegov v deželnem zboru lahko povemo, da se je koncentriral na praktične strani življenja in imel v ospredju kmečke interese ali to, kar je pod temi pojmoval. Zanimale so ga še komunikacije in uravnava hudournikov in druga gospodarska vprašanja, v narodnem pogledu pa vprašanje šole in tu omejeno na učni jezik. Gregor Einspieler je imel tesnejše povezave z nemškimi konservativci, njegove narodnopolitične zahteve so bile širše, občasno pa je bil pri teh zahtevah nedosleden. Zelo redko je v deželnem zboru spregovoril o drugih kot o narodnostnih zahtevah, če pri tem ne upoštevamo cerkvenih odnosno verskih vprašanj. Najširšo dejavnost je razvil v tej zakonodajni periodi poslanec Franc Grafenauer, ki je pozornost svojih kolegov zbudil na začetku zasedanj, ko je zahteval natis slovenskih protokolov zasedanj deželnega zbora. Prav ob tem se je izkazalo, da večina, ki je postala bolj nemško nacionalna, v nobeni obliki ne bo ugodila slovenskim narodnim zahtevam. Grafenauerju so politični nasprotniki v deželnem zboru priznavali izreden dar govora in razpravljanja in ga ocenili kot enega izmed najboljših govornikov iz vrst poslancev kmečke kurije. V poteku zakonodajne periode je Grafenauer svojo kritiko narodnopolitičnih razmer na Koroškem zaostрил. Bil je odločen pristaš šestletne šolske obveznosti in je tako prišel v ostro nasprotje z učiteljstvom; to se ni kazalo toliko pri njegovem delu v deželnem zboru, temveč v koroški slovenski in nemški publicistiki. Pri tem so mu nekateri poslanci večine podtikali trditve, ki jih v deželnem zboru ni nikoli izrekel. Interpretacija njegovih izvajanj glede učiteljstva in šolstva v deželnem zboru, zlasti s strani poslanca Gustava Metnitza, je več kot problematična. Grafenauer se je proti tem interpretacijam in podtikanjem skušal braniti, vendar pa pri tem ni imel posebnega uspeha. Le redko je pavšalno kritiziral delovanje slovenskih učiteljev ali učiteljev na utrakvističnih šolah. To pavšalno kritiko je na osnovi ugovorov poslancev večine ponovno relativiral in potem govoril o konkretnih primerih. Dosledno se je zavzel za večje zastopstvo kmečkega prebivalstva v koroškem deželnem zboru, o splošni volilni pravici pa je govoril tudi kot o splošni človekovi pravici.

Zato je javno kritiziral pomanjkljivo delovanje svojega slovenskega kolega Murija v odboru za volilno reformo, čeprav je priznaval, da je bil v tem odboru Muri edini iz vrst opozicije. Njegova izvajanja so z vso ostrino in deloma tudi neprimerno zavračali nekateri poslanci večine; deželni šolski nadzornik Josef Palla pa je slovenskemu poslancu priznaval kompetentnost na širšem šolskem področju, kar nenazadnje dokazujejo njegovi strokovni in stvarni odgovori na Grafenauerjeva izvajanja. Čeprav je Palla branil sistem utrakvističnega šolstva, branil učitelje in učiteljšče, nikoli ni generalno zavračal očitkov Grafenauerja, temveč odprto priznaval veliko pomanjkanje slovenskih učiteljev in primernih učbenikov ter drugih učnih pripomočkov za slovenske odnosno utrakvistične šole na Koroškem.

Poslanec Viktor Waldner⁵⁹ je odredbe glede šole, ki jih je Grafenauer navajal, v novi zakonodajni periodi imenoval kos papirja, prizadevanja za jezikovno enakopravnost pa zločin; pozival je, da deželni zbor z možato besedo ustavi hujskanje v deželi in ohrani njeno enotnost, da ne pusti uničiti te dragocene dobrine s pomočjo odredb po fetišu slovenizma in vindišizma ter izjavil: "Nimam za nikakršno veliko nesrečo za človeštvo, če postanejo slovenski kmetje Koroške postopoma bolj in bolj nemški in da nemščino, ki jo itak že znajo, še intenzivneje sprejmejo, kot je bil to slučaj dosedaj. Toda obraten proces ocenjujem kot nazadovanje." Po hudem porazu slovenske stranke pri deželnozborskih volitvah 1902 je ostal Franc Grafenauer edini slovenski poslanec v deželnem zboru. Kot tak je imel seveda težko stališče. Del poraza lahko pripisujemo novi ureditvi volilnih okolišev. Enoten volilni okoliš kmečke kurije velikovškega okraja je večina razdelila in tako močno prizadela slovensko gibanje.

Grafenauer⁶⁰ je v nadaljnji razpravi najprej govoril o tem, da je treba pregledati učbenike, in pojasnil, zakaj je glasoval proti povišanju učiteljskih plač. Nihče mu namreč ni vedel objasniti, od kod naj bi dežela vzela potreben denar. Potem se je lotil razhajanja z deželnim šolskim inšpektorjem in rekel, da to obstoji izključno v besedi "utrakvistično" ter nadaljeval: "Gotovo nobenemu koroškemu Slovcu ne bo prišlo na misel, da bo zase ali za svoje otroke zahteval čisto slovenske šole. Zdi se, da gospodje pri deželnem šolskem svetu pojma "utrakvistično" nočejo razumeti tako, kot si ga mi zamišljamo. Mi zahtevamo kot Slovenci na Koroškem dejansko vseskozi utrakvistične šole, ne zahtevamo pa delitev šol, tega nočemo! Kajti utrakvistično šolo razumem tako, da se otro-

⁵⁹ n. o. m., IX. zakonodajna perioda, I. sesija, 20. seja, str. 481 - 483.

⁶⁰ n. o. m., 34. seja, str. 854 - 859.

kom nudi pouk v slovenski materinščini in da je nemščina vpeljana kot obvezni predmet, da se otroci znajo, če so obiskali tri ali štiri leta šolo, izraziti v dejanskih pojnih nemškega jezika. ... Nismo proti, da se otroci učijo nemščine. Bili bi sovražnik naše mladine, če bi rekli, naša mladina naj se nemščine ne uči. Ne morejo (otroci, A. M.) se je pa učiti drugače kot pa na osnovi materinščine." Strokovna izvajanja poslanca Rudolfa Mattersdorferja v poteku predhodne seje Grafenauerja niso odvrnila od tega, da ne bi spet ponovil nekaterih svojih starih tez. Ustavil se je pri regulaciji učiteljskih plač in hotel vedeti, od kod naj dobi dežela potrebna sredstva. Popolnoma je ignoriral mobilnost kmečkega prebivalstva tedanjega časa, ko je menil, da naj bi bili podeželski otroci v prvi vrsti orientirani na podeželje, da naj bi jih potemtakem tudi že v šoli navajali na življenje v agrarnih gospodarskih panogah. Zahteval je upoštevanje strokovne izobrazbe kmetijskega značaja na nivoju osnovne šole. Čeprav je vedel za veliko število otrok v družinah na podeželju in se je zavedel tega, da more na kmetiji ostati le eden, je kar naprej izhajal iz tega, da mora ostala mladina ubrati pot kmečkih poslov. Osnove elementarnega pouka na podeželskih šolah je videl v verouku, branju, pisanju in računanju. Zato se je obrnil proti številčnosti predmetov, ponovno zagovarjal šestletno šolo z obvezno nadaljevalno šolo, se zavzemal za boljšo dotacijo slovensko usposobljenih učiteljev in v narodnostnem oziru kritiziral način poučevanja odnosno učni jezik na utrakvističnih šolah.

Pri naslednji proračunski razpravi je poslanec Grafenauer⁶¹ glede postavke "izobraževanje" poudarjal, da je najvažnejša izmed vseh. Govoril je o pomenu verske, narodne in patriotične vzgoje za razvoj vsakega posameznika in družbe. Predlagal je, da bi prepustili staršem odločitev glede osem- oziroma šestletne šole ter predlagal triletno nadaljevalno šolo in še črtanje prostega dneva učiteljev. Konkretno je zahteval namestitev slovenskih učiteljev na slovenskem ozemlju in uvedbo obveznega pouka slovenščine za slovenske dijake na učiteljski in gimnaziji. Navedel je tudi nekaj primerov neupoštevanja slovenskih šolskih zahtev in zagovarjal narodno zavedne učitelje, ki jih je ostro napadala nemškonacionalna "Allgemeine Bauernzeitung". Izvajanja slovenskega poslanca je zavračal poslanec Anton Wieser,⁶² ki je menil, da naj bi Grafenauer končno že prenehal vsako leto nadlegovati deželni zbor z odvečnimi obtožbami, ki da prihajajo v deželo z onstran Karavank. Glede verskega pouka je rekel, da je vendar v rokah kate-

hetov in da poteka v slovenščini, branil je utrakvizem in se pri tem skliceval na željo občin in vzdrževalcev šol. Poslanec Rudolf Mattersdorfer⁶³ je načelno zavračal Grafenauerjeve očitke, orisal pedagoško nezadovoljiv verouk in slovenskemu poslancu očital, da hoče obnoviti oblast župnikov nad učitelji. Glede patriotične vzgoje je menil, da je pri otrocih treba najprej zbuditi ljubezen do domačije, do domače vasi in do dežele, narodnostne vzgoje pa se je dotaknil le kratko in menil, da je potrebna vsem. Ostro je zavračal izvajanja vseh konservativnih poslancev glede šolske obveznosti in poselskega vprašanja. Bičal je razvado na kmetih, kjer so šoloobvezne otroke pritegovali k težkim opravilom. Ocenil je, da bi z znižanjem šolske obveznosti to izkoriščanje še naraslo. Rekel je, da tak način življenja fizično in moralno uničuje mladino. V odgovoru je Grafenauer⁶⁴ rekel, da sprejema nekatera strokovna stališča Mattersdorferja, da pa za postavko proračuna zaradi narodnostnih razlogov ne more glasovati in ne bo glasoval. Deželni šolski nadzornik Josef Palla⁶⁵ je odgovarjal poslancu Grafenauerju in ocenil, da se v zadostni meri upošteva tako verska kot patriotična vzgoja. Glede nadaljevalne šole pa je povedal, da o njej nič ne drži. Obvestil je poslance tudi o poletnih oprostivah. Na Koroškem je imelo okoli 10.000 otrok tako možnost, oproščenih pa jih je bilo dejansko okoli 8.000. Pomanjkanje učiteljev, ki bi znali slovensko (v tem času jih je bilo okoli 140) je pripisal kar Slovencem samim in rekel, da pač sami ne skrbijo za dotok dijakov na učiteljske. Poslanca Matevž Orasch⁶⁶ in Gustav Metnitz⁶⁷ pa sta zavračala konkretne Grafenauerjeve šolske tožbe kot neosnovane.

Razprava o šolski postavki konec leta 1905 se je pričela z interpelacijami nemškonacionalnih poslancev o slovenskih oziroma dvojezičnih tiskovinah, o vodenju matičnih knjig in o verouku na deklarirano nemških šolah. Franc Grafenauer⁶⁸ je glede šole praktično obnovil vsa svoja stališča prejšnjih let. Dodal je še kritiko, da nekateri okrajni šolski nadzorniki ne obvladajo slovenščine. Lotil se je tudi Preschernovega Abecednika, o katerem je rekel: "Imamo le jezikovno nekoliko pomanjkljiv Abecednik, ki ga je izdal okrajni šolski nadzornik Preschern. Ta ima 46 strani slovenskega teksta, na 47. strani se prične nemški tekst. Vsem bo jasno, da je nemogoče poučevati otroka, ki je slovenskega pokolenja, na osnovi tega "Abecednika", ki ima le 46 slovenskih strani. Razumevanja

⁶¹ n. o. m., II. sesija, 27. seja, str. 622 - 627.

⁶² n. o. m., str. 628 - 630.

⁶³ n. o. m., str. 630 - 635.

⁶⁴ n. o. m., str. 636n.

⁶⁵ n. o. m., str. 637 - 642.

⁶⁶ n. o. m., str. 642n.

⁶⁷ n. o. m., str. 644n.

⁶⁸ n. o. m., III. sesija, 28. seja, str. 680 - 686.

ali znanja materinščina na osnovi tega edinega učbenika vendar ni mogoče pričakovati ...". Grafenauer je na koncu kritiziral konkretno ureditev nekaterih šol, med drugimi tinjsko.

Deželni šolski nadzornik Josef Palla⁶⁹ se je strinjal z Grafenauerjem, da je predmetnik osnovne šole preobširen, da so učbeniki za kmetijsko prebivalstvo neprimerni, obe pomanjklivosti pa je prevladil na centralne šolske oblasti ter nadaljeval: "Edino sredstvo (za izboljšanje, A. M.), ki ga je navedel gospod poslanec Grafenauer, je ustvaritev Berila kot nadaljevanje Abecedniku; tako Berilo za utrakvistične šole bi bilo vredno premisleka. Vendar, gospodje moji, v trenutku, ko bi v utrakvistične šole prišlo slovensko Berilo, bi se značaj utrakvistične šole, kakršna je in kot se je obnesela, prav gotovo izgubil." Zagovarjal je mnenje, da bi učbenike, ki so bili že v uporabi za utrakvistične šole, priredili s pripombami v slovenščini. V zvezi s šolo v Tinjah je nadzornik menil, da je takih šol od leta 1891 na Koroškem 28. Te imajo sicer nemški učni jezik, na prvi stopnji pa da uporabljajo Abecednik ter da prvi elementarni, nazorni in jezikovni pouk poteka v obeh jezikih.

Četrto sesijo svoje devete zakonodajne periode je koroški deželni zbor pričel z razpravo o regulaciji učiteljskih plač. Grafenauer⁷⁰ je priložnost izkoristil in uvodoma povedal, da privošči učiteljem ureditev plač, zakon pa je ocenil negativno. Spet je obnovil vse svoje šolske zahteve z zanimivo varianto, da bi se šolska obveznost začela s sedmim letom in potem trajala brez vseh oprostitvev v štirinajsto leto. Predvsem pa se je zavzel za zmanjšanje števila predmetov in rekel, da "ljudska šola nima namena, da vzgoji profesorje in doktorje", to da je naloga drugih ustanov, potrebno pa je ustvariti ljudsko šolo za ljudstvo. S tem bi odpravili vse nezadovoljstvo podeželskega prebivalstva. Konkretno pa se je obrnil proti obstoju velikovške meščanske šole. Proti zadnjemu se je spet izrekel poslanec Otto Steinwender.⁷¹ Povedal je, da meščanska šola pomaga ohranjati meščanski značaj in koncentracijo malomeščanskih elementov in tako se gotovo ohranja nacionalni karakter (nemški, op. A. M.) mesta.

Pri šolski postavki deželnega proračuna za leto 1908 se je slovenski poslanec Grafenauer⁷² seveda spet oglasil ter se počutil nesrečnega, ker je moral govoriti kot edini opozicionalec. Omejil se je na osnovno šolo, glede meščanskih šol in gimnazij je bil po lastni oceni premalo podkovan, ter v bistvu ponovil zahteve iz prejšnjih debat. Ponovil je trditev, da osnovne šole niso praktično urejene, da so

učbeniki vsebinsko pomanjkljivi, ker ne prinašajo za kmečko prebivalstvo potrebnega znanja, zahteval je praktično ureditev izobrazbe učiteljev. Kmečko prebivalstvo je po poslančevi oceni od šole v prvi vrsti pričakovalo, da nauči otroke osnovnih kulturnih tehnik, to je pisanja, branja in računanja, za vzgojo pa naj bi skrbela šola predvsem z veroukom. Učbenike in čitanke naj bi priredili na način, da bi mladina dobila potrebno praktično znanje za življenje na podeželju in na kmetih ter tako, da bi se pri mladini zbudil čut patriotizma in ljubezni do domovine. Mimogrede je omenil močno izseljevanje iz Ziljske doline v Ameriko in vzroke tega videl deloma tudi v šolskem sistemu. Seveda je zahteval ureditev osnovne šole na narodni podlagi, glede utrakvističnih šol pa je menil, da so prava zmešnjava, v kateri se ne spoznajo niti učitelji. Navezal je na navodila raznih učiteljskih konferenc in omenil neenotne smernice glede trenutka, kdaj naj se prične z nemškim učnim jezikom oziroma s poukom nemščine. Spet je omenil predolgo šolsko dobo ter ponovno predlagal razširitev nadaljevalnega pouka vsaj na tri leta in odpravo šolskih oprostitev. Grafenauerju so odgovarjali poslanci Rudolf Mattersdorfer,⁷³ Hans Angerer,⁷⁴ Wolfgang Dobernig,⁷⁵ Gustav Metnitz⁷⁶ in nadzornik Josef Palla.⁷⁷ Ta je povedal, da bi Grafenauerjeva zamisel praktične ureditve v večini primerov koristila le velikim kmetom in vaškim mogotcem. Palla, ki je dolgo časa sam reševal oprostivne prošnje je ugotovil, da so zaprosili za šolske oprostive prav veliki kmetje, pa ne za svoje otroke, temveč za otroke svojih poslov, za otroke svojih sužnjev. Retorično je vprašal, ali naj se to dovoljuje, da potem ti krogi izkoriščajo delovno silo otrok do skrajnosti. Zato je menil, da je osemletna šolska obveznost tudi neke vrsta zaščita mladine pred prezgodnjim izkoriščanjem, zaradi tega naj se obdrži.

Pri razpravi o naslednjem proračunu je Franc Grafenauer⁷⁸ uvodoma poudaril potrebo po ljudskih šolah, ponovil zahtevo po praktični ureditvi teh šol, ki naj bi se bolj prilagodile potrebam kmečkega prebivalstva, ter se zavzel za to, da se slovenski otroci poučujejo na osnovi materinščine. Bil je proti obsegu "teoretičnega pouka" in za razširitev verouka, na čigar osnovi šole je možen vsak zdrav napredek. Glede celovskega učiteljsišča je rekel, da v njega vstopajo ljudje, da se izobrazijo, zapuščajo pa da ustanovo domišljavci. Gospo-

73 n. o. m., str. 523 - 525.

74 n. o. m., str. 525n.

75 n. o. m., str. 527 - 529.

76 n. o. m., str. 533n.

77 n. o. m., str. 534 - 536.

78 n. o. m., 52. seja, str. 1495 - 1500.

69 n. o. m., str. 687 - 695.

70 n. o. m., 4. sesija, 2. seja, str. 21n.

71 n. o. m., str. 22n.

72 n. o. m., 19. seja, str. 520 - 523.

darsko zaostalost slovenskih delov dežele je pripisal tudi okoliščini, da se slovenska mladina ne poučuje v materinščini. Odločno je zahteval, da naj bi bili slovenski gojenci celovškega učiteljsča obvezani, da se učijo svojega maternega jezika. Polemiziral je proti poslancu Metnitzu in menil, da ljudje niso krivi, če ne razumejo slovenskega pisma, pač pa da je tega stanja kriv šolski sistem, ki zanemarija učenje slovenščine. Grafenauerja, ki se je tokrat zavzel še za kmetijsko strokovno šolstvo na osnovi materinščine kot učnega jezika, je zavračalo z znanimi argumenti večje število poslancev večine.

Do večje debate pri specialni razpravi deželnega proračuna za leto 1910 je prišlo le pri postavki o šolstvu. Besedo je spet povzel slovenski poslanec Grafenauer⁷⁹ in v daljšem govoru obnovil želje, prošnje in pritožbe v zvezi z ljudsko šolo, ki da so deželni zboru itak dobro znane. Uvodoma je kritiziral nekatere postavke proračuna, tako kot glede deželnih in okrajnih učiteljskih konferenc glede nadzornikov. O učiteljskih plačah je menil, da ustrezajo. Učitelje, ki s plačo niso izhajali, je prišteval med tiste, ki so svobodnjaškega mnjenja, to so mladi učitelji, ki jih je deželni šolski nadzornik Josef Palla sam nekoč označil kot zelence. Zahteval je ureditev ljudskih šol, ki bi odgovarjale kmečkim potrebam. Kritiziral je pretirano teoretičen pouk in menil, da naj bi bile ljudske šole v prvi vrsti vzgojne ustanove. Seveda se je zavzel za pouk v materinščini in povedal, da koroški Slovenci izhajajo iz sledečega gledanja: "Nemškimi otrokom nemški pouk, slovenskim otrokom slovenski pouk!" Glede pouka nemščine pa je povedal, da vendar ne bo več nikogar, ki bi pod njegovo zahtevo po slovenski šoli na Koroškem razumel ustanove, na katerih se ne bi poučevalo z nobeno nemško besedo. Tako neumni Slovenci na Koroškem pač niso in za tako neumne naj se jih tudi nima. Sporno da je le vprašanje, kako se naj otrok vpelje v znanje nemščine. Slovenci izhajajo iz prepričanja, da je možen le en učni jezik in to je materinščina otroka, na osnovi materinščine pa naj se Slovincem odnosno slovenskim otrokom posreduje tudi znanje nemščine. Kritiziral je nekatere pomanjkljivosti, potem prešel na 8-letno šolsko obveznost, ki da v resnici ne obstaja, kajti od 12. leta naprej so lahko otroci oproščeni od šolanja v poletnih mesecih, ter vprašal: "Kaj potem še koristi 8 - letna šolska obveznost, če učitelj otroka vidi le še pozimi?" Ponovil je zahtevo po nadaljevalni šoli in med drugim menil, da učitelji ne izhajajo s plačo zaradi tega, ker imajo ob nedeljah preveč časa. Prosti so vendar vsak četrtek ali pa imajo v

vsakem tednu en prost dan. Ponovil je tudi zahtevo po verski vzgoji slovenske mladine. Novega deželnega šolskega nadzornika Bendo je nagovoril glede pomanjkanja učiteljev in glede nameščanja slovenskih učiteljev v popolnoma nemških delih dežele. Zaključil je s sledečim pozivom: "Dajte nam Slovincem slovensko šolo, dajte nam šolo na osnovi naše materinščine, na osnovi katere se otroci lahko uspešno vzgajajo. Na osnovi slovenske materinščine se naj na naših ljudskih šolah poučuje nemščina. Poenostavite sistem na ljudskih šolah, vpeljite na takih krajih, kjer ni drugače možno tisti pouk, ki je bil danes imenovan, torej poldnevni, in gospodje naj bodo prepričani, da niso storili velike usluge le meni, temveč vsej deželi."

Pri generalni razpravi o deželnem proračunu za leto 1911 je Franc Grafenauer⁸⁰ najprej obžaloval, da je izključen iz vsakega sodelovanja v odborih. Ocenil je delo zbora v prvi vrsti kot delo proti Slovincem ter rekel: "Tudi večina deželnega zbora mora uvideti, da ima manjšina dežele pravico do narodnega obstoja." Ostro je kritiziral ureditev volilnih okolišev in večini očital, da manjšino naravnost sili, da se tudi na gospodarskem področju organizira avtonomno. Govoril je proti t. im. "kurzovcem", ki z nezadostnim znanjem slovensčine zasedajo uradniška mesta in proti listoma "Štajerc" in "Narodni Dnevnik". Poslanec Franc Aichelburg-Labia⁸¹ je govoril o davčni zmogljivosti Nemcev na Kranjskem in rekel, da take koroški Slovenci nikakor ne dosejajo. S tem je skušal utemeljiti tudi vsestransko podrejenost slednjih. Gospodarsko ločevanje Slovincem od deželnih gospodarskih organizacij je poslanec Viktor Waldner⁸² označil kot "zločin nad lastno (slovensko, op. A. M.) narodnostjo".

Pri sledeči specialni razpravi proračunske postavke o šolstvu je Grafenauer⁸³ nadrobno govoril o nekaterih šolah svojega volilnega okoliša, načeloma pa obnovil vse svoje znane zahteve. Le dve točki sta bili novi. Poslanec Otto Steinwender je bil namreč predložil deželni zboru resolucijo šestih točk,⁸⁴ ki bi utegnili temeljito spremeniti sistem osnovnih šol na deželi. Dokler državni ljudskošolski zakon ne bi določil pričetek šolske obveznosti s končanim sedmim letom, naj bi taka ureditev veljala vsaj za telesno manj razvite otroke in za šole, ki so jih obiskovali večinoma bolj oddaljeni šolarji. Odločilna je bila druga točka resolucije, ki je šolsko obveznost hotela omejiti na šest let, sledila pa naj bi obvezna nadaljevalna šola

⁷⁹ n. o. m., X. zakonodajna perioda, I. sesija, 35. seja, str. 1068 - 1077.

⁸⁰ n. o. m., II. sesija, 24. seja, str. 375 - 383.

⁸¹ n. o. m., str. 383n.

⁸² n. o. m., str. 386.

⁸³ n. o. m., str. 406 - 412.

⁸⁴ n. o. m., str. 405n.

in odpadle naj bi vse poletne oprostivte. Pouk na podeželskih šolah naj bi bil poldneven; šolsko leto naj bi se na podeželskih šolah načeloma začelo po veliki noči; predmetnik učiteljsča naj bi v večji meri prilagodili praktičnim potrebam predvsem kmečkega gospodarstva in za to naj bi ustanovili tudi internat; zadnja točka je zahtevala izdajo posebnega berila za kmečki nadaljevalni pouk. Slovenski poslanec je vse te točke podprl, ker je ocenil, da sledijo njegovim dolgoletnim zahtevam. Povedal pa je še, da bo večina morala slediti - in to prav kmalu - tudi njegovim zahtevam glede učnega jezika. Drugi nov aspekt Grafenauerjevih izvajanj pa je bil ta, da se je izrekel proti denarnim kaznim v primerih izostajanja od pouka. Te kazni naj bi oblast odredila le v skrajnih primerih. Ne moremo opisati obširne razprave, ki je sledila Steinwenderjevi resoluciji v deželnem zboru in trajala vse do začetka prve svetovne vojne. S vsebino resolucije so se ukvarjali številni poslanci, številni so jo ocenjevali zelo previdno in dobrohotno, ker je prihajala iz vrst večine in s strani priznanega nemškega nacionalca in naprednjaka. Vehementno pa so jo odklanjali poslanci Rudolf Mattersdorfer, Hans Angerer in edini socialdemokratski poslanec zbora Wilhelm Eich. Odklanjali so jo tudi učitelji.

V okviru šolske razprave je deželni predsednik Hein⁸⁵ glede utrakvistične šole izjavil: "Bilo je že poudarjeno, da vpeljava slovenskega pouka z nemščino le kot učnim predmetom ne odgovarja potrebam prebivalstva. ... Splošno znano dejstvo je, da se drugi jezik nauči uspešno le tedaj, če ni le učni predmet, temveč če se v tem jeziku tudi poučuje in na tak način otroci dobijo pouk v praktični uporabi tega jezika. To je vzrok, zakaj je deželni šolski svet od nekdanj utemeljeval svojo odločitev o obstoju takoimenovanih utrakvističnih šol na osnovi nemškega učnega jezika s pomočjo slovenščine. To je splošno stališče."

Tudi razprave tretje sesije desete zakonodajne periode, ki je trajala kar od 11. januarja 1912 vse do 3. marca 1914, so obremenjevala številna "narodnostna vprašanja". Po ustanovitvi deželnega kulturnega sveta se je tudi v tem gremiju razvil boj za uporabo slovenščine. Poslovnik odnosno zakon je predvideval nemščino kot poslovni jezik, vendar je deželni predsednik pred sprejetjem zakona povedal, da bo svet sprejemal tudi slovenske prošnje. Te pa je deželni kulturni svet zdaj smatral za zavestne provokacije slovenske stranke, ker so prihajale slovenske prošnje tudi iz krajev, ki jih je imel za nemške, tako n. pr. iz Možberka. Poslance večine, ki so govorili o deželnem miru pred uveljavitvijo slovenskega gibanja in delovanjem Fran-

ca Grafenauerja, so razburjale slovenske vloge notarjev in drugih uradnikov, slovensko vodenje matičnih knjig, slovenska oznaka Celovca na nekem brzovlaku iz Prage, predvsem pa "slovenizacija" krajevnih imen. Videli so ogrožen deželni mir in mirno napredovanje deželnega gospodarstva.

Grafenauer je v teh predvojnih letih v deželnem zboru nadaljeval s svojo obširno dejavnostjo. Spregovoril je k raznim točkam dnevnega reda. V šolskem vprašanju je podpiral prošnje številnih občin za večje upoštevanje slovenščine odnosno zahteve po slovenskem učnem jeziku. Novih aspektov v teh diskusijah ne zasledimo. Pač pa je večina deželnega zbora tik pred vojno uveljavila načelo, da bo plačevala obresti šolskih posojil le tistim občinam, ki se bodo pismeno zavezale, da ne bodo zahtevale spremembe veljavne ureditve jezikovnih rezmer na svojih šolah. S tem je finančno pritisnila na občine in občinske šolske svete, da ne bi v še večjem številu zahtevali slovenskega učnega jezika.



Z U S A M M E N F A S S U N G

Die zweisprachigen Schulen und der Slowenischunterricht zu Ende des 19. Jahrhunderts am Beispiel Kärnten unter besonderer Berücksichtigung der Debatten im Kärntner Landtag.

Mit dem Antrag des Landesabgeordneten Ferdinand Steiner vom 1. Dezember 1866 "Es sei dem Verlangen der Gemeinden um Einführung des **deutschen Sprachunterrichtes** (fett A. M.) in den Schulen nachdrücklichst Geltung zu verschaffen" setzte im Kärntner Volksschulwesen jene Entwicklung ein, die nach der Annahme des Reichsvolksschulgesetzes 1869 mit der Herausbildung des utrakvistischen Typ der Volksschule im slowenischen ethnischen Gebiet ihren Abschluß fand. Die wesentlichen Argumentationslinien für eine größere Beachtung des deutschen Sprachunterrichtes wurden bereits im Rahmen der Debatte über Heiners Antrag vorgebracht: der Wende werde durch die Gewalt materieller Interessen gedrängt, sich die deutsche Sprache anzueignen, die deutsche Sprache sei die Sprache der Wissenschaft, sie werden in allen Zweigen der öffentlichen Verwaltung gesprochen, sie sei die

⁸⁵ n. o. m., str. 441.

Dienstsprache im Heere, in ihr bewege sich der Verkehr, die Industrie und der Handel, sie beherrsche ganz Mittel-Europa und durch sie stehe die Welt offen. Der Antrag wurde angenommen und seine Realisierung mit der Kundmachung vom 16. Februar 1867 Zahl 123, "betreffend die Anwendung der **deutschen Sprache als Unterrichtssprache** (fett A. M.) in den Volksschulen slovenischer Gemeinden" in Angriff genommen. Die Kundmachung verweist auch auf den Erlaß des Staatsministeriums vom 29. Juni 1865 Z. 3956 C. U. hinsichtlich der Erledigung vom Gesuchen slovenischer Gemeinden um Einführung der deutschen Sprache in der Volksschule mit Festhaltung des Grundsatzes, "daß der Religionsunterricht in der slovenischen Sprache zu erteilen, dagegen aber in den übrigen Gegenständen die deutsche und slovenische Sprache gleichmäßig zu betreiben ist". In der beschränkten Einführung der deutschen Sprache als Unterrichtssprache in den slovenischen Schulen sah das Ministerium weder den Zweck der Volksschule als religiös-sittliche Bildungsanstalt gefährdet, noch befürchtete es didaktische Mängel, wenn nur der Lehrer beider Sprachen in dem erforderlichen Grade mächtig ist.

Die entscheidende Wende brachte das Reichsvolksschulgesetz, das die Entscheidung über die Unterrichtssprache dem Schulerhalter überließ. Nun entschied über die Unterrichtssprache praktisch einzig und allein der Landesausschuß, was die Ablehnung und Hintanhaltung von Forderungen slovenischer Gemeinden zur Genüge belegen. Die ständige Berufung auf die Wünsche der slovenischen Gemeinden nach dem Deutschen als Unterrichtssprache ist insofern problematisch, als die sozialen Dimensionen dieser Frage und vor allem das Zensuswahlrecht vollkommen außer Acht gelassen werden und in fachlich-didaktischen und methodischen Bereich für diesen Schultyp seitens der Schulverwaltung und der Lehrerausbildung nichts geleistet wurde. Auch deshalb wurde die Muttersprache als Unterrichtsprinzip in Kärnten eigentlich nie durchgesetzt. Die deutsche Sprache hatte auch im slovenischen oder zweisprachigen Teil Kärntens immer eine stark dominante, manchmal auch ausschließliche Position. Die Schule galt als wichtige Lehranstalt des Deutschen als der wichtigsten und dominanten Sprache im gesellschaftlichen Leben.

Die slovenischen Landtagsabgeordneten vertraten im Kärntner Landtag auch in den letzten zwei Jahrzehnten der Monarchie eine konservative, teilweise restriktive Schulpolitik. Diese

Schuldebatten entzündeten sich im Landtag jährlich im Rahmen der Generallandtagsdebatte zum Jahresvoranschlag und der Sozialdebatten zum Kapitel Schulwesen. Insbesondere die Abgeordneten Georg Einspieler und Franz Grafenauer vertraten entschieden die Forderung konservativer österreichischer Kreise der sechsjährigen Schulpflicht, der ein mehrjähriger obligater Fortbildungsunterricht folgen sollte. Das Schulwesen sollte auf religiöser, katholischer Grundlage wirken. In nationaler Hinsicht forderten die Abgeordneten die Einführung des Slovenischen als Unterrichtssprache, den nur eine Volksschule mit muttersprachlicher Unterrichtssprache sei die wahre Volksschule. Grafenauer, der auch den Abecednik Karl Prescherns als fast einziges slovenisch-deutsches Lehrbuch an den utraquistischen Volksschulen in Kärnten heftigst bekämpfte, wiederholte erneut, daß es keinen einzigen Slowenen Kärntens einfallt, für sich und seine Kinder eine rein slovenische Schule zu verlangen. Die Slowenen verlangen nach tatsächlich utraquistischen Schulen und Grafenauer definierte diese Schule dahingehend, daß der Unterricht in der slovenischen Muttersprache erteilt und daß das Deutsche als obligater Unterrichtsgegenstand eingeführt werde. Über den Zeitpunkt der Einführung des Deutschen herrschte unter den slovenischen Landtagsabgeordneten - und selbst Grafenauer sprach von verschiedenen Zeitpunkten - keine Einigkeit. Selten sprachen die Abgeordneten von der Möglichkeit des Deutschen als Unterrichtssprache in einzelnen Fächern, einen Vorschlag, den zeitweise auch der Gurker Bischof Kahn für das Slovenische erfolglos ventilierte. Die Landtagsmehrheit und die Landesverwaltung vertraten dagegen konsequent die Auffassung, daß es eine allgemeine Tatsache sei, "daß eine andere Sprache nur dann mit Erfolg erlernt wird, wenn sie nicht bloß ein Unterrichtsgegenstand ist, sondern wenn in dieser Sprache der Unterricht erteilt wird und auf diese Art und Weise die Schüler im praktischen Gebrauche der Sprache eine Unterweisung bekommen." Das sei der Grund, warum der Landesschulrat auf den Bestand der sogenannten utraquistischen Schulen, auf Grund der deutschen Unterrichtssprache, mit Zuhilfenahme des Slovenischen seit jeher seine Verfügung gegründet habe. Das sei der allgemeine Standpunkt. Von diesem "allgemeinen Standpunkt" waren Kärntens slovenische Landtagsabgeordnete aber meilenweit entfernt. Am bestehenden System konnten sie Trotz aller Bemühungen nichts ändern.